

Česká pozice

www.ceskapozice.cz

Odhalení • Analýzy • Reportáže 9. června 2018 Informace pro svobodné lidi

LIDOVÉ NOVINY

Návraty české otázky

Originalita našeho myšlení spočívá v apelu na silnou humanitní dimenzi, sociálně-kulturní status a na odvážný veřejný postoj

Pocit sounáležitosti, schopnost „otřesených“ převzít odpovědnost za celé společenství, zasadit se za ně a v případě nutnosti přinést oběť jsou důvody, proč nás ideové výboje diskuse o české otázce stále oslovují. Tomáš Garrigue Masaryk v ní akcentuje formování kulturně a morálně vyspělého národa, Jan Patočka otevřenost a odpovědnost vůči celku a Václav Havel snahu „učinit reálnou politickou sílu“ z fenoménu lidského svědomí.

LUDĚK SEKYRA podnikatel

Letos si připomeneme sto let od vzniku československého státu, což nepochybně vyvolá obnovený zájem o hlubší příčiny procesů, jež vedly ke zrodu tohoto státního útvaru, i o pohnutí a představy jejich aktérů v čele s Tomášem Garriguem Masarykem (1850–1937). Ten udával tón české národní debatě a jeho kniha *Česká otázka* z roku 1895 naznačila její východiska pro příští léta.

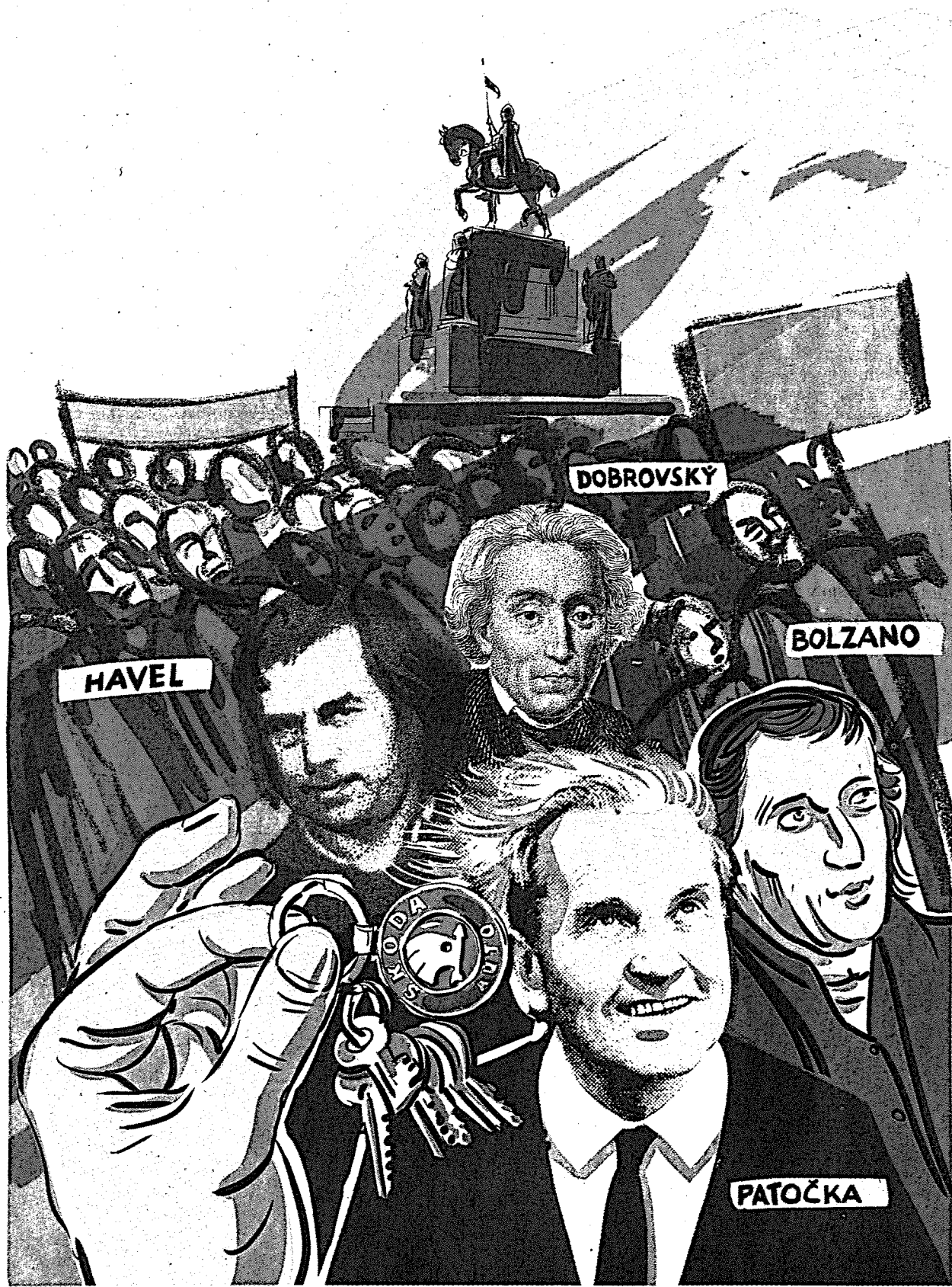
Česká otázka je v odstínech historických, filozofických i politických natolik mnohovrstevná, nakolik byla jedinečná Masarykova schopnost otvírat velká témata. Ta vybízela malý národ k hledání jeho historické identity a ospravedlňovala jeho boj za samostatnou existenci. Konečně český úděl, česká otázka, jako těžiště veřejné debaty, může být vnějším pozorovatelem považována za výraz jisté kolektivní sebestřednosti, neboť není otázka francouzská, anglická či německá, ale je generacemi předních intelektuálů hluboce promyšlená otázka česká.

Iz těchto důvodů je pozoruhodný sborník státi „*Česká otázka*“ a *dnešní doba*, který vyšel na přelomu loňského a letošního roku v nakladatelství Filosofia díky péči editorů a autorů Jana Svobody a Aleše Prázdného, počínám nepochybně záslužným. Texty 35 předních odborníků, mezi jinými takových jako Miloslav Bednář, Václav Bělohorský, Otakar A. Funda, Miloš Havelka, Robert Kvaček, Václav Pavlíček, Kateřina Šimáčková, Jakub S. Trojan či Milan Znoj, přibližují a rozvíjejí tuto, pro naše moderní dějiny klíčovou, intelektuální a politickou diskusi. A nutí nás k zamyšlení nejen nad touto stále otevřenou otázkou, ale i nad povahou dějin, úlohou osobnosti v dějinách i nad naším vlastním životním úkolem.

České a německé

Masarykovo pojetí našich dějin v České otázce je inspirováno historikem Františkem Palackým (1798–1876). I filozof Jan Patočka (1907–1977) si všiml jeho pokusu o syntézu Bolzanovy koncepce zemského vlastenectví založené primárně na morální hodnotě národa a Jungmannovy koncepce národního a jazykového vlastenectví, které vyrůstá z německého filozofa Johanna Gottfrieda Herdera (1744–1803) a zdůrazňuje individuální charakter každého národa, jeho přirozenost jazykovou i kulturní.

Byl to Herder, kdo zásadně ovlivnil naše intelektuály svou tezí, že dějinným posláním Slovanů je humanita. Přestože mám pocit, že latentní konflikt těchto dvou koncepcí přetrvál celá 19. století,

ILUSTRACE RICHARD CORTÉS

Jungmannova koncepce založená na jazykové identitě v době nástupu evropských nacionalismů postupně převážila.

Vrcholem českých dějin je pro Palackého husitství. V jádru českých dějin nalézá „božnost“, která je mu humanitou, základem a cílem veškerého lidského snažení. „Božnost“ považoval za podstatu našich národních dějin i Masaryk. Humanitní ideál pojímá jako konkrétní princip – není to „sentimentalita“, ale práce a opět práce. Masarykovo a Palackého pojetí české otázky jako otázky náboženské, jako kontinuity humanistických kořenů českého bratrství, bylo ideovým impulzem pro emancipační snahu národního živilu. Česká otázka tak sešla veskrze pozitivní roli při probuzení občanské společnosti.

Na druhé straně objektivním měřítkem pro český živel byly standardy velkých národů, nejméně pak německá věda a kultura, v nichž vyrostly i u nás takové nesporné zjevy, jako je logik světového formátu Bernard Bolzano (1781–1848), jenž však zároveň měl vřelý vztah k rodinné zemi.

Není až tak překvapivé, že první obrozenci, jako jsou Josef Dobrovský (1753–1829), Josef Jungmann (1773–1847) a do značné míry i Palacký, psali německy, ale nezřídka se opomíjí fakt, že úroveň pražské Německé univerzity, až do 30. let 20. století byla nepochybně mimořádná, neboť lidé, jako byli filozof Ernst Mach (1838–1916), fyzik Albert Einstein (1879–1955) či matematik Rudolf Carnap (1890–1971), byli špičkami ve svých oborech. Podobné osobnosti české vědy a univerzitnímu světu chyběly.

Hledání smyslu

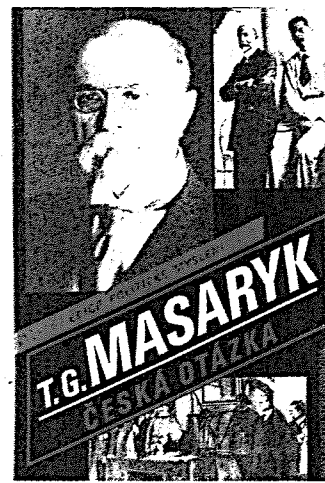
Česká otázka byla a je primárně otázkou po smyslu, přičemž zahájila dlouhý spor o smysl českých dějin, který vyvolal reakci akademických historiků Gollovy školy, jejíž čelný představitel Josef Pekař (1870–1937) odmítl romantickou kontinuitu českých dějin, když poukázal na nesporný symptom diskontinuity, na rozdíl mezi humanitou české reformace a osvícenskou humanitou Herderovou.

Pekař na rozdíl od Masarykova smyslu náboženského a ideje humanitní představil ideu národní, historický nacionalismus. Uznal sice, že husitství je nejvýznamnějším příspěvkem k „budování evropské osvěty“, na rozdíl od Palackého však připomněl, že jde o podíl v „myšlenkové a mravní snaze, již k nám vnesla cizina“, neboť „autonomie českého vývoje je omezena“ evropským duchovním vývojem, který je „nejdůležitějším faktorem našich dějin a hlavním tvůrcem našeho osudu“.

Rovněž Patočka si později všiml, že „Západ má sklon vidět u nás jen odvozeniny a napodobeniny“ a „táhne k tomu, hledět na nás jako na živel podle okolností přátelský nebo obtížný“, který „postrádá hlubokou původnost a je spíše receptivní povahy“. Z toho vyplývá, že pokud usilujeme o tvořivou kontribuci k vývoji Západu, musíme být „západnější než Západ sám“ a rozvíjet pluralitu „západních forem“ v podobě „plodného eklekticismu“.

Dodal bych: takového eklekticismu, který není pouhou imitací, ale má jistý půvab

Česká otázka

Česká otázka

■ **AUTOR:** Tomáš Garrigue Masaryk
■ **VYDALO:** nakladatelství Svoboda 1990, 8. vydání, poprvé vyšlo v roce 1895
■ **ROZSAH:** 352 stran

originality a obohacuje jak nás, tak Západ. Je to vzájemný proces, nelze mnohé přijímat a nemnohé vracet, právě v kritickém rozvíjení, pěstování západních podnětů leží podstata našeho vztahu k Západu a jádro odpovědi na otázku po smyslu.

Homo europaeus

Tázání po smyslu bytí, potažmo po humanitě a demokracii se zrodilo v evropské kultuře. I Masaryk si byl vědom tohoto kontextu, uvědomoval si potřebu „homo europaeus“, člověka evropského, neboť „česká otázka“ je pro něho „buď otázkou světovou, nebo ji vůbec není“. Masaryka trápila i neucelenost národního charakteru, zvláště nedůslednost názorů včetně absence pevného přesvědčení a konečně i národní kult mučednictví.

Francouzský historik našich dějin Ernest Denis (1849–1921) v této souvislosti připomínal ty české charaktery, které umírají na základě svých zásad, ale nejsou schopné přijímat právu participace takových zásad. I svatý Václav, Jan Hus či Jan Palach mohou být pro někoho příklady takových hrdinů. Otevřenost kulturním podnětům Západu a evropanství reprezentují nejen morální univerzalizmus, nejvyšší horizont humanity, ale i tolik potřebnou konzistentnost a trvalost postojů, respekt k lidské důstojnosti, ke svobodě svědomí, rovnému právu participace na veřejném životě či k toleranci odlišných názorů a náboženských tradic.

Masaryk byl přesvědčen, že nastala doba, kdy se národy vzájemně „dotýkají“ a sblíží. Xenofobové „samožilové každého rodu“ podle něho „náležejí... do říše bajek“. Svou vstřícností k porevolučním ruským emigrantům ukázal postoj, který je tolik potřebný ve věku migrace a multikulturalismu. Přerušení této kontinuity označil spisovatel Milan Kundera ve své slavné esejí za „únos Západu“, přičemž dospěl k závěru, že sovětské Rusko násilně unese část kontinentu mezi Německem a Ruskem, část Západu, jenž ani nepostřehl její zmišení. Boj o střední Evropu tudíž není bojem o lokální věc, ale bojem o Evropu a její jednotu.

Dnes se zdá, že přímocaré autoritářství Východu je pro mnohé opět inspirující, liberální demokracie je nezdávka vnímána jako defenzivní model křehkých koalic a slabých vůdců, neschopných sebeobranu proti vnějším faktorům. Proti těmto trendům stojí idea Evropy, idea Západu, že každý má intelektuální, morální i politickou autonomii. Idea, že my máme moc, ne že moc, eliminující vše, co jí stojí v cestě, má nás.

Pokračování na straně 14

Návraty české otázky

Dokončení ze strany 13

U kořene těchto úvah nalézáme myšlenku starořeckého filozofa Prótagorase, že „člověk je mírou všech věcí“, občan je tudíž subjektem svobody a zdrojem politické autority, jež může být nejen vykonávána, ale i zpochybňována, která se stává legitimní až v kritickém zrcadle veřejnosti.

Omezenost politiky

Masaryk v *České otázce* kromě jiného kritizuje politické strany (staročechy i mladočechy) za pasivitu, rozháranost, nedostatek vzdělanosti a kompetentnosti. Následně zakládá realisty, burcuje, povzbuzuje, píše a glosuje. Jeho výtky na adresu politické reprezentace byly adekvátní tehdy a jsou aktuální i ve vztahu k našemu současnému politickému spektru. Nicméně optikou dnešních povrchních politických pátek je hloubka věcné argumentace v diskusi politiků typu Masaryka, Albína Bráfa (1851–1912) či Josefa Kaizla (1854–1901) udivující.

Zřetelně zde vidíme pojetí národní diskuse jako duchovního zápasu, jako snahy posouvat praktické otázky na pozadí intelektuálního horizontu a hodnotových postojů, které jsou neodlétečné od politického názoru. Nápadný kontrast s dnešní dobou, kdy ve veřejném životě narážíme na postavy spíše komické, chvatně se přizpůsobující momentálním náladám, aby se mohly svést na populističtější vlně, na okamžité popularitě, kterou se podbízejí elektorátu.

Když publicista Ferdinand Peroutka (1895–1978) charakterizoval běžného českého politika jako oportunistu, jehož „největším motivem je strach“, a měl zřejmě na mysli ten typ lidí, kteří skutečnou odvahu získávají až na vlně konjunktury, ještě netušil, že vítězství mainstream české politiky může být utvářen těmi, jimž imponuje na pokrytectví založený politický cynismus. Demokracie bez humanity, bez morální opory v kultivované občanské společnosti se mění v boj všech proti všem, v „tyranii nejdravějších“.

Smysluplné společenství nelze založit na jednom principu, ať již národním, či sociálním. Jen pluralismus založený na toleranci a kritické reflexi odlišných názorů je prostředím, kde lze hledat konsenzus.

Masarykova oddanost humanitnímu ideálu, náboženské, ne národnostní povaze českých dějin, jakož i odmítání nahodlosti a důraz na prozřetelnost v dějinách jsou pověstné. Politicky nicméně prosazoval realismus, který na rozdíl od tradičních stran kriticky reflektoval minulost a díval se do budoucnosti, přičemž zakládal politiku na programu praktických reform, na vzdělání a osvětě.

Masaryk si uvědomoval „kulturně osvícenský“, nepolitický ráz naší ideje humanity i celého obrozeneckého procesu a snažil se mu naordinovat širší záběr. V jeho pojetí je politika „pouze skromnější částí života duchovního“. V doslovu k *České otázce* označil politiku za „velmi důležitou, ale nikoliv pro národ za hlavní a přední“. Za podstatnější považoval mravní a osvětový pokrok, kulturní program, tudíž péči o občanskou společnost. V ní se rodí aktivní občané, veřejnost, která je nejen zdrojem autentických hodnot a postojů, ale i zónou nesouhlasu, bez níž si demokratický veřejný prostor nelze představit.

Masarykův realistický ideál nespočíval v iluzi, v sebeklamu, ale byl to realismus, který o mnoho let později, po srpnové invazi, přesně vystihl Václav Havel (1936–2011) ve své reakci na Kunderovo tvrzení: že nás pražské jaro postavilo do „středu světových dějin“. Havel v diskusi o českém údělu zdůraznil potřebu „skutečného kriticismu“, jenž nás zbaví vlastních iluzí a umožní nám střízlivě vnímat skutečnost i naši roli v ní.

I ve virtuální době mediálních zkratk se mnoho politických předáků opájí iluzí své chvilkové důležitosti, která však jen zakrývá neschopnost obětovat krátkodobé cíle dlouhodobým, zastírá zjevnou po-

míjivost jejich politického poselství. Havel, když se zamýšlel nad smyslem svého úsilí v disentu, dospěl k závěru, že jediným „logickým a smysluplným východiskem“ ze sociální nehybnosti, z normalizace není východisko politické, ale především „východisko mravní“. Zdůraznil tak stálou naléhavost Masarykova realismu, který je nejen zápasem praktickým, sociálním, ale i morálním.

Žebrota mravní

Péče o kontinuitu mravních ideálů a důraz na roli svědomí rezonuje v české tradici utvářené bratrstvím, obrozenectvím, národní a politickou emancipací i odporem a disentem vůči totalitám 20. století. S tím souzní Masarykova varovná slova, že „není jen žebrota podomní“, ale „je i žebrota mravní“. Jeho cílem bylo probudit široké vrstvy z letargie, zbavit je strachu z jejich malosti, která „jako hladový červ sedí v samém nitru české duše“. Pomoci národu pochopit své poslání, aby se stal „osobností mravní“, neboť – slovy jeho žáka Huberta Gordona Schauera (1862–1892) – „bez ideálu, bez vědomí mravního povolání není národ“.

Především Patočka nás v této souvislosti inspiroje k rozlišování malého a velkého českosti, k diskusi o malých a velkých českých dějinách. Ty malé, které „usilovaly malými prostředky o velikost“ se vždy uzavíraly do sebe, do provinčnosti, sklouzávaly do omezenosti ať již domácí šlechty, slabého politika, či průměrného člověka. Ty velké však měly ambici hrát roli v Evropě, být Západu partnerem, podporovatelem jeho snah a hodnot. To, že malé českosti často vítězí, tkví dle jeho názoru ve snaze ušetřit si námahu „princiálního myšlení“.

Česká otázka

Jan Svoboda
Aleš Prázný (eds.)

ČESKÁ OTÁZKA
A DNEŠNÍ
DOBA

F

- Česká otázka a dnešní doba
- AUTOŘI: Jan Svoboda, Aleš Prázný (eds.)
- VYDALO: nakladatelství Filosofia 2017
- ROZSAH: 648 stran

Bohužel vzácná je schopnost jednat v souladu s přesvědčením, nelze ji přikázat z vnějšku, základem je morální autonomie, předpokladem pak vzdělání založené na univerzálních hodnotách, výchova jako celostní formování charakteru. Plodná kulturní a politická syntéza je produktem vzdělanosti elit, rozhledu a kritického myšlení jako schopnosti podívat se na sebe očima toho druhého. Konečně absence takto utvářených elit tráčila Masaryka, Patočku, literárního vědce Václava Černého (1905–1987) a další velké reprezentanty evropské tradice našeho myšlení.

Co lze učinit pro to, abychom nebyli nadále sevřeni dědictvím „společnosti osvobozených sluhů“ (Patočka), jež byla primárně osvobozena zásahem osvícenského panovníka, neboť pobělohorská šlechta většinou pozbyla národní identity, čímž národ přišel o přirozenou elitu, vznikl zdola z malých poměrů. Češi tudíž nebyli „panské národy“ jako Poláci či Maďaři. Následně totalita připravila většinu reprezentantů národa o identitu morální.

Postojem může být reinterpretace starého, ale nepřekonaného Masarykova požadavku „účinné humanity“ jako obrany před kolísáním mezi slepým hrdinstvím a slaboštvím, nástrojem pak kvalitní vzdělání doplněné pronikavou a demaskující žurnalistikou. Ta vždy byla, již od obrozeneckých dob, zdrojem politické emancipace. A v neposlední řadě je třeba pečovat o kontinuitu demokratických tradic jako součást politické a ústavní kultury.

Smysluplné společenství

Rakousko-britský filozof Karl Popper (1902–1994) i Jan Patočka shodně dospěli k názoru, že dějiny žádný společný smysl nemají, nicméně otázka po individuálním životním smyslu je zásadní. Popper se jej snaží identifikovat v prostředí „otevřené společnosti“, která je vstřícná ke všem, kdo chtějí přispět, podobně Patočka ve druhé studii o Masarykovi dospěl k názoru, že smysl života je v otevřenosti, v tom „nereklamoval smysl pro sebe“, ale zasadit se pro věc, žít tak, „aby vznikl smysluplný svět“.

Nežít po zvířecímu okamžiku, ale otevřít se celku světa – i tak lze interpretovat Masarykovo sub specie aeternitatis. Hledisko věčnosti není pasivním osudem, ale etickým principem, přesahem, který nás

otvírá pospolitosti, lidem i Bohu. Kritériem není osobní blahobyt, ale příspěvek ke smysluplnosti života celku.

Smysluplné společenství nemůže být založeno na jednom principu, ať již národním, či sociálním, pouze pluralismus založený na toleranci a kritické reflexi odlišných názorů je prostředím, v němž můžeme hledat skutečný konsenzus. Ve světě nesouměřitelných hodnot je to úkol velmi obtížný, ale nalézat hodnotové průniky je ambice, kterou nelze opouštět. Přesvědčivý osobní postoj je tím nejcennějším, co „vlastníme“, jeho vrcholným projevem je naše schopnost hájit jej veřejně, sdílet jej s postojí ostatních.

Vztah k národnímu společenství má dvojí podobu, tu emocionální, citovou ve vztahu k rodné zemi a jazyku a tu racionální, rozumovou, již představuje společný zájem na zachování národní komunity, jejím rozvoji a budoucí prosperitě. Masarykův postoj byl vždy silně citový, etika Humova s jeho okřídlenou tezí, že „rozum je služkou vášní“, mu byla bližší než Kantova strohá vláda rozumu (nutno podotknout – na rozdíl od Palackého).

Z toho vyplývá i jeho kardinální „životní otázka“, jak „najít plnou svou osobnost“, jak „být vůbec osobou, být svým, nebýt cizím; mít individualitu, charakter“. Objevuje se zde myšlenka charakterního jednání, která dnes téměř úplně opustila veřejný prostor a politický diskurz.

Myšlenková originalita

V podtextu předchozích úvah vidíme, že cílem je formování morální osoby, rozvoj osobnosti, která je schopna jednat autonomně, sama za sebe, podle jistých zpravidla obecně přijatelných principů. To není výzva zcela původní, nýbrž řeší ji celá moderní morální filozofie od Immanuela Kanta (1724–1804) po Johna Rawlse (1921–2002).

Nicméně originalitu českého myšlení lze spatřovat v apelu na silnou humanitní dimenzi, sociálně kulturní status a na odvažný veřejný postoj. Pociť sounáležitosti, schopnost „otřesených“ převzít odpovědnost za celé společenství, zasadit se za ně a konečně v případě nutnosti přinést obět, to jsou důvody, proč ideové výboje diskuse o české otázce nás stále oslovují.

V interpretacích Masarykových, Patočkových či Havlových nalézáme různé akcenty. V prvním případě je to formování kulturní a morálně vyspělého národa, ve druhém je to otevřenost a odpovědnost vůči celku a ve třetím pak snaha „učinit reálnou politickou sílu“ z fenoménu lidského svědomí.

Ptáme-li se, zda lze dospět k obecným rysům ideje české otázky, pak je to nikdy nekončící proces emancipace a kultivace národního společenství, silný vztah k Západu a singularita morálního postoje

Ptáme-li se, zda lze dospět k obecnějším či společným rysům ideje české otázky, pak je to nikdy nekončící proces všestranné emancipace a kultivace národního společenství, silný vztah k Západu, k jeho kulturním impulsům i příznačná singularita morálního postoje. Podmiňujícím faktorem je zmíněné utváření osobnosti příslušníků komunity a jejich elit.

Jediné na čem skutečně záleží, je morální hodnota našeho přístupu ke světu. To ukazuje, že národní identita je komplexní pojem, je spíše mozaikou než prostým nacionalismem, proto i na veřejnosti, v politickém prostředí musíme uvažovat o morálních důvodech našeho jednání. Národní identita bez morálně politické dimenze je uzavřená a degeneruje do nebezpečné xenofobní iluze.

Je třeba rozhodně ukázat jiným směrem. Hledanou cestou je vzájemný respekt k humanitě a k důstojnosti ostatních, vodítkem pak autentická snaha skloubit řád politický s řádem mravním. A v tomto paradigmatu tkví trvalý přínos myšlenek, jež se zrodily v soukollí *České otázky*.

Autor je členem akademického sboru Oxfordské univerzity

